

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ, ЯКА ВЧИНИЛА КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОСТУПОК

PROBLEM ASPECTS OF DETENTION OF A PERSON WHO COMMITTED A CRIMINAL OFFENSE

Максимовська С.С., аспірант кафедри кримінального процесу
та криміналістики факультету № 1

*Інститут з підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції
Львівського державного університету внутрішніх справ*

У статті досліджено особливості затримання особи, яка вчинила кримінальний проступок, а також проблемні питання, які виникають при імplementації законодавчих змін, щодо затримання особи, внесених до Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), у зв'язку з запровадженням інституту кримінальних проступків.

Так, перш за все, автором приділено увагу особливостям нормативного регулювання затримання особи, яка вчинила кримінальний проступок.

Зокрема, здійснено класифікацію видів затримання та на підставі цього зазначено, що слідчим суддею, судом не можуть виноситись ухвали на затримання особи, яка вчинила кримінальний проступок.

Звернуто увагу, на можливу невідповідність ст. 298-2, якою доповнено КПК України, щодо затримання за вчинення кримінального проступку, нормам ст. 29 Конституції України, якою передбачено можливість затримання виключно за вчинення злочину.

Окрім цього, висловлено припущення, що відсилання на норму ст. 208 КПК України, щодо затримання уповноваженою особою, особи, що підозрюється в учиненні злочину, при визначенні у ст. 298-2 КПК України дій уповноваженої особи, яка може затримати особу, підозрювану в учиненні кримінального проступку, створює певну конкуренцію цих норм.

Визначено законні випадки для затримання особи, підозрюваної у вчиненні кримінального проступку, уповноваженою службовою особою.

Приділено увагу особливостям обчислення строків затримання особи, підозрюваної у вчиненні кримінального проступку, а також в подальшому надмірно обмеженні строків для завершення дізнавачем досудового розслідування.

Також, у статті розглянуто коло суб'єктів які мають право на затримання особи, підозрюваної у вчиненні кримінального проступку та подальшого її обшуку. Зокрема, наголошено на необхідності передбачення у ч. 6 ст. 298-2 КПК України права дізнавача, поряд із уповноваженою службовою особою, на проведення особистого обшуку затриманої особи. Окрім цього, висловлено позицію щодо наділення дізнавача правом на затримання особи, підозрюваної у вчиненні кримінального проступку.

Ключові слова: кримінальний процес, дізнання, кримінальне провадження, кримінальний проступок, затримання, запобіжні заходи, підозрюваний.

The article examines the features of the detention of a person who has committed a criminal offense, as well as problematic issues that arise during the implementation of legislative changes regarding the detention of a person, that was added to the Criminal Procedure Code of Ukraine, in connection with the introduction of the institution of criminal offenses.

So, first of all, the author paid attention to the features of the normative regulation of the detention of a person who committed a criminal offense.

In particular, the classification of the types of detention has been carried out and on the basis of this, has been stated that an investigating judge, or court cannot issue a decision to detain a person who has committed a criminal offense.

Attention is drawn to the possible inconsistency of Art. 298-2, which was supplemented the Criminal Procedure Code of Ukraine, regarding detention for the commission of a criminal misdemeanor, the norms of Art. 29 of the Constitution of Ukraine, which provides the possibility of detention exclusively for the commission of a crime.

In addition, it was assumed that the reference to the norm of Art. 208 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, regarding the detention by an authorized person of a person suspected of committing a crime, as defined in Art. 298-2 of the Criminal Procedure Code of Ukraine on the actions of an authorized person who can detain a person suspected of committing a criminal offense creates a certain competition between these norms.

Also author defined legal cases for the detention of a person suspected of committing a criminal offense by an authorized person.

In article is paid attention to the specifics of calculating the terms of detention of a person suspected of committing a criminal misdemeanor, as well as, subsequently, excessively limited terms for the inquirer to complete the pre-trial investigation.

Also, the article considers circle of subjects that have the right to detain a person suspected of committing a criminal offense and to search him further. In particular, it was emphasized the need for provision in Part 6 of Art. 298-2 of the Criminal Code of Ukraine the right of the inquirer, along with an authorized official, to conduct a personal search of the detained person. In addition, a position was expressed regarding granting the inquirer the right to detain a person suspected of committing a criminal offense.

Key words: criminal proceeding, inquiry, criminal proceeding, criminal offence, detention, preventive measures, suspect.

Постановка проблеми. З метою досягнення завдань кримінального провадження, визначених у ст. 2 КПК України, законодавцем передбачено можливість затримання особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення, що водночас без сумніву обмежує її конституційні права, а відтак проблемні аспекти затримання особи перебувають у постійному полі зору науковців та практиків.

Аналізуючи зміст ст. 2 КПК України, розуміємо, що важливим є не лише притягнення до відповідальності кожного, хто вчинив кримінальне правопорушення, але і захист прав особи від необґрунтованого процесуального примусу та застосування належних правових процедур, в тому числі під час затримання.

З набранням чинності Законом України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень, яким запроваджено інститут кримінальних проступків, постало не менш актуальне питання, зокрема, щодо особливостей затримання особи, яка вчинила кримінальний проступок.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Дослідженню проблемних питань затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, приділено надзвичайну увагу як вітчизняними так і зарубіжними ученими, зокрема у працях Ю. П. Аленіна, І. В. Гловюк, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. П. Кучинської,

Ю. В. Лук'яненко, М. І. Мельника, М. А. Погорецького, Л. Д. Уварової, О. О. Юхно та багатьох інших.

Водночас, дослідження проведені згаданими та іншими науковцями не вичерпують складності зазначеної проблематики. Більше того, враховуючи, що інститут кримінальних проступків є достатньо новим у кримінальному процесі, це лише доводить необхідність здійснення самостійного комплексного вивчення питання затримання осіб, підозрюваних у вчиненні кримінальних проступків.

Метою статті є дослідження особливостей та проблематики затримання особи, яка вчинила кримінальний проступок, визначення шляхів удосконалення існуючого законодавства.

Виклад основного матеріалу. Перш за все, слід зазначити, що законодавець відніс затримання саме до заходів забезпечення кримінального провадження, які застосовуються з метою досягнення дієвості цього провадження.

Вказана норма закріплена у п. 8 ч. 2 ст. 131 КПК України, згідно з яким затримання є заходом забезпечення кримінального провадження [1].

Вважаємо, що затримання займає особливе місце у системі заходів забезпечення кримінального провадження, оскільки під час його застосування суттєво обмежуються конституційні права особи, зокрема на свободу та особисту недоторканість. На вказане також звертає увагу Конституційний Суд України у рішенні від 26.06.2003 № 12-рп/2003 [4].

Окрім цього, ч. 2 ст. 176 КПК України передбачено, що затримання особи є тимчасовим запобіжним заходом, який застосовується з підстав та в порядку, визначеному цим Кодексом [1].

Однак, незважаючи на свою короткочасність кримінальне процесуальне затримання, за характером обмежень, є одним з найбільш суворих заходів процесуального примусу. Водночас, цей захід сприяє ефективній діяльності органів досудового розслідування у сфері протидії злочинності [2, с. 7].

Аналізуючи норми КПК України, можна виділити наступні види затримання: 1) на підставі ухвали слідчого судді, суду (ст. 188–191 КПК України – затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою приводу); 2) без ухвали слідчого судді, суду (ст. 207 КПК України – законне затримання; ст. 208 КПК України – затримання уповноваженою службовою особою; ст. 582 КПК України – затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення за межами України).

Варто зауважити, що Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22.11.2018 № 2617-VIII, який набув чинності 01.07.2020, запроваджено інститут кримінальних проступків та у зв'язку з цим внесено зміни до законодавчих актів, в тому числі КПК України [3].

Так, затримання підозрюваного, обвинуваченого, на підставі ухвали слідчого судді, суду, з метою приводу здійснюється лише для забезпечення його участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Водночас, під час досудового розслідування кримінальних проступків застосовуються лише такі запобіжні заходи, як особисте зобов'язання та особиста порука. Враховуючи наведене, а також згадану вище класифікацію видів затримань, слідчим суддею, судом не можуть виноситись ухвали на затримання особи, яка вчинила кримінальний проступок.

Окрім цього, у зв'язку з введенням в дію інституту кримінальних проступків, КПК України доповнено статтею 298-2 щодо затримання уповноваженою службовою особою особи, яка вчинила кримінальний проступок.

При цьому, поміж науковцями викликає дискусію те, що у ст. 29 Конституції України передбачено можливість затримання лише за вчинення злочину, що ставить під

питання відповідність вищевказаних змін до КПК України Основному Закону, в частині можливості затримання за вчинення кримінального проступку.

Законними випадками для затримання особи, підозрюваної у вчиненні кримінального проступку, уповноваженою службовою особою, є наступні:

- особу застали під час вчинення кримінального проступку або замаху на його вчинення;
- якщо безпосередньо після вчинення кримінального проступку очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила кримінальний проступок [1].

При цьому, багато науковців у своїх дослідженнях вказують, що виходячи з положень ст. 208 КПК України не зрозуміло, чи стосується вираз «безпосередньо після вчинення злочину» (тобто за короткий проміжок часу неподалік від місця події) лише випадків, коли на підозрюваного вказує очевидець, або ж він стосується й випадків виявлення «сукупності ознак». Якщо так, то в разі виявлення цих ознак не безпосередньо, а впродовж тривалого часу та на значній відстані від місця події, підстав для затримання не буде [4, с. 209].

Окрім цього, ч. 1 ст. 298-2 КПК України додатково передбачено, що уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні кримінального проступку, у випадках, передбачених пунктами 1 і 2 частини першої статті 208 цього Кодексу, які зокрема наведені автором вище, та лише за умови, що ця особа:

- 1) відмовляється виконувати законну вимогу уповноваженої службової особи щодо припинення кримінального проступку або чинить опір;
- 2) намагається залишити місце вчинення кримінального проступку;
- 3) під час безпосереднього переслідування після вчинення кримінального проступку не виконує законних вимог уповноваженої службової особи;
- 4) перебуває у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння та може завдати шкоди собі або оточуючим [1].

Очевидно, що вказані випадки для затримання особи настають ще до початку досудового розслідування вчиненого кримінального проступку, саме тому таке затримання здійснюється без попереднього отримання ухвали слідчого судді.

Однак, варто зазначити, що відсилання на норму ст. 208 КПК України, щодо затримання уповноваженою особою, особи, що підозрюється у вчиненні злочину, при визначенні у ст. 298-2 КПК України дій уповноваженої особи, яка може затримати особу, підозрювану в учиненні кримінального проступку, створює певну конкуренцію цих норм.

Окрім цього, законодавцем передбачено спеціальні умови затримання особи, яка вчинила кримінальний проступок.

Зокрема, за загальним правилом затримання особи, яка вчинила кримінальний проступок, здійснюється не більш як на три години з моменту фактичного затримання [1].

Водночас варто враховувати, що уповноважена службова особа зобов'язана доставити особу затриману за вчинення кримінального проступку до найближчого підрозділу органу досудового розслідування, в якому негайно реєструється дата, точний час (година та хвилини) доставлення затриманого й інші відомості, передбачені законодавством (ч. 1 ст. 210 КПК України) [1].

При цьому, вимога «негайної реєстрації» зазначена у низці рішень Європейського суду з прав людини. Зокрема, у справі «Гавула проти України» Європейський суд з прав людини визнав порушення § 1 ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод щодо

невідповідності часу реєстрації затримання осіб моменту їх фактичного затримання, коли затримки у реєстрації склали одну добу. Суд констатував, що «відсутність запису про затримання має сама по собі вважатися серйозним порушенням, позаяк за усталеною позицією Суду невизнане затримання особи є повним запереченням фундаментальних гарантій, передбачених ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, і серйозним порушенням цього положення» [5].

Зокрема, ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод передбачає, що кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом, зокрема затримання особи, здійснене з метою допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення, або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення [6].

Вказані положення знайшли своє відображення і в положеннях законодавства, що стосуються затримання особи за вчинення кримінального проступку.

Водночас, ч. 4 ст. 298-2 КПК України встановлює і інші строки затримання особи, яка вчинила кримінальний проступок. Так, особу може бути затримано до 72 годин у випадку якщо наявні умови, передбачені п. 1–3 ч. 1 ст. 298-2 КПК України (особа відмовляється виконувати законну вимогу уповноваженої службової особи щодо припинення кримінального проступку або чинить опір; особа намагається залишити місце вчинення кримінального проступку; під час безпосереднього переслідування після вчинення кримінального проступку особа не виконує законних вимог уповноваженої службової особи). При цьому, варто пам'ятати, що затримана особа не пізніше 60 годин з моменту затримання повинна бути звільнена або доставлена до суду для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу.

Окрім цього, ч. 4 ст. 298-2 КПК України передбачено, що особу може бути затримано до 24 годин за умови, якщо така особа перебуває у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння та може завдати шкоди собі або оточуючим [1].

Відтак, фактично ч. 4 ст. 298-2 КПК України, якою встановлено строки можливого затримання особи, яка вчинила кримінальний проступок, до 72 або ж до 24 годин, повністю охоплює усі можливі випадки, коли таку особу взагалі може бути затримано. Обґрунтовано виникає питання необхідності окремого передбачення законодавцем у ч. 2 ст. 298-2 КПК України строку затримання не більш ніж на три години. Саме через це очевидно не зрозумілим є порядок дій уповноваженої службової особи при затриманні особи до 3 годин, а в подальшому прийняття рішення про наявність підстав для такого затримання до 72 годин.

Відтак, вважаємо, що на даний час немає доцільності зазначення у ч. 2 ст. 298-2 КПК України такого строку затримання, як на 3 години.

Щодо строків які спливають для дізнавача після затримання особи, варто зауважити, що дізнавач зобов'язаний у найкоротший строк, але не пізніше 72 годин з моменту затримання особи в порядку, передбаченому

ч. 4 ст. 298-2 КПК України, подати прокурору всі зібрані матеріали дізнання разом із повідомленням про підозру, про що невідкладно письмово повідомляє підозрюваного, його захисника, законного представника, потерпілого [1].

Звичайно, підтримуємо позицію відносно того, що загальний строк саме затримання особи не може перевищувати 72 годин, а не пізніше ніж через 60 годин особа повинна бути звільнена чи доставлена до суду для обрання запобіжного заходу, оскільки порушення конституційних прав особи, є неприпустимим. Водночас, вважаємо, що встановлення законодавцем дізнавачу 72-годинного строку з моменту затримання для скерування прокурору усіх матеріалів дізнання вже разом із повідомленням про підозру, може бути причиною певних упущень під час дізнання, у зв'язку з необхідністю завершення такого у надто стислі строки.

Окрім цього, законодавцем неоднозначно визначено коло суб'єктів, які все ж таки мають право на затримання особи та подальший її обшук, в порядку ст. 298-2 КПК України.

Так, у частині 1 цієї статті йдеться лише про уповноважену службову особу, яка має право на затримання. В свою чергу, підстави для затримання особи, як це зазначено у частині 3 згаданої статті, зобов'язані вже повідомляти як уповноважена службова особа, яка здійснила затримання, так і дізнавач.

Крім того, у ст. 40-1 КПК України законодавцем не передбачено право дізнавача на затримання підозрюваної особи.

Водночас, у ч. 6 ст. 298-2 КПК України, встановлено, що уповноважена службова особа, яка здійснила затримання, здійснює особистий обшук затриманої особи. В свою чергу, у ст. 40-1 КПК України, законодавцем передбачено і право дізнавача на обшук затриманої особи.

Враховуючи наведене, вважаємо за необхідне ч. 1 ст. 298-2 КПК України викласти наступним чином: «Уповноважена службова особа, дізнавач мають право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні кримінального проступку...». Окрім цього, у ч. 6 ст. 298-2 КПК України, варто передбачити також право дізнавача на проведення особистого обшуку затриманої особи.

Варто також зауважити, що окрім затримання уповноваженою службовою особою, кожен має право затримати без ухвали слідчого судді, суду будь-яку особу (крім судді чи народного депутата України) при вчиненні або замаху на вчинення кримінального проступку, безпосередньо після вчинення кримінального проступку чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні [1].

Висновки. Як бачимо, під час практичного застосування КПК України, до якого Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» внесено відповідні зміни, виникає низка спірних питань, які безумовно потребують законодавчого врегулювання. Необхідність чіткого визначення усіх аспектів затримання особи, яка вчинила кримінальний проступок, є особливо важливим питанням, оскільки затримання особи обмежує її основні конституційні права.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний процесуальний кодекс України / Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 29.06.2022).
2. Говорун Д. М., Тищенко О. І. Questions compliance with the requirements Criminal Procedure Code about the detention of persons suspected of committing a crime. *European Reforms Bulletin*. № 3. 2015. С. 7–10.
3. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22.11.2018 № 2617-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#Text> (дата звернення: 29.06.2022).
4. Меживой В. П. Щодо правомірного затримання осіб. Питання застосування нового КПК України / В. П. Меживой // *Вісник Кримінологічної асоціації України*. – 2013. – № 3. – С. 207–218.

5. Комплексне дослідження стану прав людини в Україні (річні звіти). URL: <http://khpg.org/index.php?id=1398021725> (дата звернення: 29.06.2022).

6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод / Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 29.06.2022).